

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/339446700>

La "Topografía Médica de Mataró y su Zona" d'Antoni Franquesa i Sivilla (1862-1906)

Article · January 2020

CITATIONS

0

READS

111

1 author:

Begoña Torres

University of Barcelona. Faculty of Medicine

61 PUBLICATIONS 33 CITATIONS

SEE PROFILE

LES RIERES I L’AIGUA A LA “TOPOGRAFÍA MÉDICA DE MATARÓ” D’ANTONI FRANQUESA I SIVILLA (1888)

BEGONYA TORRES GALLARDO

Centre d’Estudis Sant Cebrià (CESC)

Antoni Franquesa i Sivilla (1862-1906), va nèixer a Mataró el 9 de setembre de 1862, segons consta al llibre de baptismes de l’Arxiu de Santa Maria de Mataró.

Era metge forense en el Jutjat de Primera Instància de la seva ciutat i una persona de gran rellevància en el federalisme local (per a més informació poden consultar-se els treballs de Francesc Costa, 1994 i 2017).

L’any 1888, presentà la memòria “*Topografía Médica de Mataró y su zona*” als premis de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona (actualment Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya).

Les “topografies mèdiques” són textos que s’inscriuen dintre del corrent higienista, que va constituir el paradigma dominant en la medicina europea des de mitjan segle XVIII fins al final del XIX. Es tracta d’estudis detallats de diferents llocs que aportaven multitud de informació sobre aspectes geoclimàtics, flora, fauna, indústries... Van sorgir arran de l’observació que existia una clara relació entra salut i ambient.

En el seu treball, Franquesa atorgà gran importància a l’aigua en relació a la salut pública. Estudià les rieres més properes al nucli urbà ja que podien “afectar més directament que les restants a la manera de ser de la població”, amb l’objectiu de mostrar “la necessitat de que en un període de temps breu es procedeixi al desviament de les seves aigües”.

Les Topografies Mèdiques

La industrialització i la falta de sistemes sanitaris adequats provocaven altes taxes de malalties infeccioses i de mortalitat. Això portà a l’aparició de les noves idees sobre la importància de la higiene i les mesures higièniques que havien d’adoptar el habitants de ciutats i pobles. Així mateix, es donà gran importància al medi ambient, per com podia repercutir en les persones que vivien en un determinat lloc i en les seves malalties.

En aquest context, les Topografies Mèdiques estudien les característiques d'un lloc determinat, en relació a la seva possible influència sobre la salut dels seus habitants, així com als propis habitants per cercar alguna patologia específica que puguin presentar i determinar quines mesures higièniques cal adoptar per prevenir-la. En elles s'aportaven multitud d'informació sobre els aspectes geogràfics, clima, flora, fauna, cultius i indústries, així com de les característiques físiques i morals dels habitants d'un lloc (Arrizabala, Martínez Vidal i Pardo Tomás, 1999; Torres, 2014; Urteaga, 1980; Vallribera i Puig, 2000).

Es considera que l'origen de les Topografies Mèdiques es troba en la Col·lecció Hipocràtica (*Corpus Hippocraticum*), en concret en el seu volum III sobre *Aires, Aigües i Llocs* com a possible causa de malalties. En aquesta obra Hipòcrates explica al metge que arriba a una ciutat desconeguda la manera i mètode d'aconseguir suficient informació i conclusions segures sobre els habitants, a partir de determinades condicions naturals de l'entorn geogràfic. S'insisteix en les diferències existents entre Àsia i Europa i en les peculiaritats físiques i psíquiques dels seus respectius habitants. La idea predominant en tot el tractat és la dependència de l'home respecte de l'entorn ambiental on es troba. Al seu inici podem llegir: "Qui vulgui estudiar perfectament la ciència mèdica ha de fer el següent: en primer lloc, ocupar-se dels efectes que pot ocasionar cada una de les estacions de l'any, doncs no s'assemblen en res mútuament, sinó que difereixen molt entre elles, sinó també en els seus canvis. Després, ha de conèixer els vents, calents i freds, especialment els que són comuns a tots els homes, i, a més, els típics de cada país. També ha d'ocupar-se de les propietats de les aigües, ja que, tal com difereixen en la boca i pel seu pes, així també és molt diferent la propietat de cada una." (De Cos, 2007).

Les topografies mèdiques van tenir un gran desenvolupament a Espanya principalment a partir de la Restauració (1874-1931) i fins a la Guerra Civil (1936-1939). Tingueren especial incidència en les zones més afectades per la industrialització: Catalunya, el País Valencià, Madrid i el País Basc.

La Topografia Mèdica d'Antoni Franquesa i Sevilla

La Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya instituí a les acaballes del segle XVIII un Premi per a distingir les millors Topografies Mèdiques rebudes cada any. Es potenciaven així estudis realitzats per metges de diferents localitats, amb la finalitat de crear un mapa mèdic de Catalunya i de tota Europa.

A la Reial Acadèmia es conserven un total de 145 topografies mèdiques. La més antiga és la de Francesc Salvà titulada "*Topografia del departamento destinado para las mujeres en el Real Hospicio de Barcelona y epidemias observadas en él en 1787 y*

1794”, que fou presentada al Premi de 1795. La més recent és la d’M. Àngels Calvo, titulada “*Sant Just Desvent (Barcelonès)*”, presentada a la convocatòria de 1977 (Vallribera i Puig, 2000).

Antoni Franquesa i Sivilla presentà el treball “*Topografía Médica de Mataró y su zona*”, dintre del tema “*Estudio topográfico médico de cualquier punto del distrito académico de Barcelona (Principado de Cataluña), excepto los de Vich, Tarragona, Caldas de Malavella, Lérida, Olot, San Felio de Guixols, Gerona, Tarrasa, La Escala, Masquefa, Seo de Urgel y Reus, ya premiados en concursos anteriores*” a la convocatòria de Premis de 1888.

Es tracta d’un treball manuscrit de 263 pàgines. A la seva primera pàgina podem observar que es presentà de forma anònima sota el “Lema: Debe importar mucho al médico en el ejercicio de su profesión, el conocimiento de la comarca donde trabaja” (fig. 1). L’anonimat era un dels requisits per poder presentar un treball als premis. Els treballs no premiats s’han conservat anònims, només coneixem l’autoria dels treballs que van rebre algun guardó.

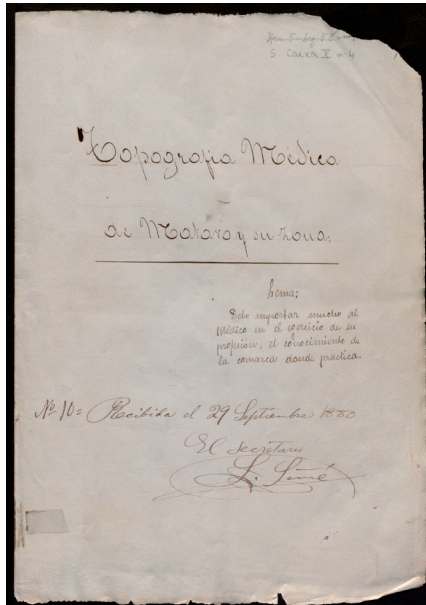

Fig. 1. Primera pàgina de la *Topografia* manuscrita

Junt al treball de Franquesa es presentaren a aquesta convocatòria altres dos manuscrits: “*Estudio médico-topográfico de Sentmenat*” i “*Topografía médica de Manresa*”

. Segons l'acta del jurat que avaluà els treballs de 23 de novembre de 1888, el treball de Franquesa va rebre un accèssit, no adjudicant-se cap premi.

L'obra de Franquesa fou publicada l'any 1899 a Barcelona per la Tipografia de J. Balmas Planas. El llibre consta de 295 pàgines i inclou una pròleg de Rafael Rodríguez Méndez, catedràtic d'higiene a la Universitat de Barcelona i fundador de la *Gaceta Médica Catalana* (fig. 2).

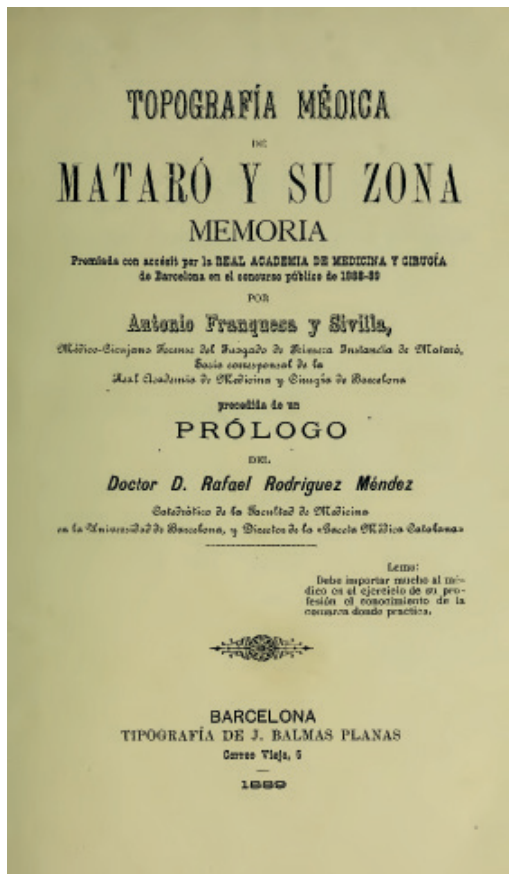

Fig. 2. Portada del llibre imprès

Comparant l'obra original amb l'obra impresa, veiem que Franquesa hi introduí alguns canvis, millorant alguns aspectes de continguts i formals (títols, subtítols...). El principal

canvi que trobem és el referent al capítol de “Flora i Fauna”. En el manuscrit fou el propi Franquesa qui realitzà aquest apartat que va rebre una valoració negativa per part del jurat de la Reial Acadèmia. En el llibre imprès, Franquesa demanà al doctor en farmàcia Joaquín Mariano Salvañá, que com Franquesa era nascut a Mataró, que realitzés aquest capítol.

Un apartat de la Topografia que fou molt ben valorat pel tribunal fou la referent a les aigües. En ella Franquesa estudia les rieres i els diferents projectes de soterrament que s’havien succeït fins aleshores.

Franquesa atorga gran importància a l’aigua en relació a la salut pública. Estudia les rieres més properes al nucli urbà ja que “poden afectar més directament que les restants a la manera de ser de la població”, amb l’objectiu de mostrar “la necessitat de que en un període de temps breu es procedeixi al desviament de les seves aigües” ja que encara que l’aigua que hi discorre es pot considerar un mitjà de neteja dels sòls, quan el cabal és més petit, no pot arrossegar les matèries putrescibles i queden llavors escampades pels carrers de la ciutat. Putrefaccions que conserven i multipliquen tota mena de gèrmens infectants.

De NE a NO descriu: Riera de Sant Simó, torrent del Pecat, riera de Cirera, torrent de la Pólvora (que posteriorment s’uneix al torrent d’en Miró), torrent de Trissac (que ajuntant-se al torrent de les Valls després rep els noms de torrent de la Coloma i torrent de la Gaetana) i torrent de la Gatassa.

Per a cada una de les rieres indica on es troba el seu naixement, els barris o carrers per on discorre, el seu pendent..., donant indicacions precises de distàncies i localitzacions geogràfiques.

Un cop descrites les rieres argumenta per quina raó considera que és necessari des del punt de vista de la higiene i la salut el desviament dels torrents que creuen Mataró (Franquesa i Sivilla, 1889, pp. 26-28):

“Es cierto que la pendiente de los torrentes que atraviesan la urbe, garantiza la facilidad del desagüe. Pudieran hasta ser considerados como medios de limpieza superficial del suelo, por cuanto las aguas, al empezar las avenidas torrenciales, arrastran en su curso las materias que encuentran á su paso; pero por la misma causa, cuando es menos caudalosa la corriente, no tiene fuerza para llevar consigo otras materias putrescibles que de fuera conducen y quedan entonces esparcidas por las calles de la ciudad. Más digna de atención sería la ventaja que pueden los torrentes procurar, cuando las avenidas son caudalosas,

depositando en el piso las arenas que arrastran, con lo cual contribuyen notablemente á la elevación del suelo sobre el nivel del mar. Reconocemos que no es ilusoria esa influencia: el puente de la Riera de San Simón, en poco más de un año, resultó cubierto hasta una altura superior á un metro por las arenas de dicho torrente. (...)

Pero si el agua, discurriendo libre por la superficie en despoblado, es casi indiferente en el concepto higiénico, no lo es desde el momento en que entra en una ciudad, en la que debe inspirar recelos por las causas que hemos señalado.

De ahí el que la Higiene, que tiende á garantizar las condiciones de vida de los pueblos, no se conforme con sacrificar á la generación presente, consintiendo en que continúe expuesta al peligro más probable de las infecciones, persistiendo en el mismo estado los torrentes que en la actualidad cruzan á Mataró, ni aún con el laudable propósito de beneficiar á las generaciones futuras, legándoles una comarca de suelo elevado hasta el límite que parezca más apetecible. No debe, pues, confiarse á la Naturaleza una obra que el hombre puede realizar más aceleradamente que ella, sea terraplenando la ciudad en los barrios bajos, sea deshabitándolos por completo.

Por eso nos declaramos partidarios decididos del **desvío de los torrentes**, no tan sólo bajo el punto de vista del ornato, si que también por creerlo sumamente necesario para la salud pública.”

Franquesa també analitza els diferents projectes que al llarg dels anys s'havien proposat per fer el desviament de les rieres. Tots els considera “defectuosos” ja que no acaben de resoldre el problema. Així es refereix al projecte de Miquel Humbert de 1835 de desviament de les aigües de la riera de Cirera i al pla de 1843 que proposava desviar aquest riera i el torrent del Pecat cap a la riera de Sant Simó. Continua exposant al pla d'Elies Rogent de 1862, que proposava el desviament de la riera de Cirera cap a la riera de Sant Simó, per finalitzar amb l'anàlisi del pla de Melcior de Palau i Emili Cabanyes, que estava, segons indica, en tramitació per a ser aprovat pel Govern¹ (adjunta un plànol d'aquest projecte al final del llibre). Referent a aquest últim projecte Franquesa fa les següents consideracions (Franquesa i Sivilla, 1889, pp. 31-32):

“La realización, del proyecto en cuestión importará, según cálculos aproximados, doscientas veinticinco mil pesetas. Desearíamos, en bien de la población,

¹ Segons Barriendos i Pomés (1993) la proposta d'Emili Cabanyes i de Melcior de Palau fou presentada el 1878, aprovada el 1884 i començada a executar el 1897.

que la obra se llevara á término, y que luego fuera seguida de otra análoga para desviar los torrentes del E., complemento indispensable que reclama la salubridad y el embellecimiento de Mataró.

En las orillas de ese canal deberían plantarse árboles de hojas perennes, tanto para impedir, ó cuando menos entorpecer, por la absorción de las raíces y el obstáculo mecánico que su trabazón determina, la infiltración excesiva de aguas en el suelo, como por constituir uno de los medios de saneamiento local. Así realizada la obra, no tendría los inconvenientes de los canales que atraviesan grandes centros de población, especie de cloacas al aire libre. La corriente de las aguas, por otra parte, sería bastante rápida para no dar lugar á estancamientos, de manera que el proyecto en cuestión deja muy poco que desear bajo el punto de vista higiénico.”

Bibliografia

- Arrizabalaga, J.; Martínez Vidal, A. i Pardo Tomás, J. (1999). *La Salut en la Història d'Europa*. Barcelona: Publicacions UB.
- Barriendos i Vallvé, M. i Pomés i Vives, J. L'aigua a Mataró. Inundacions i recursos hídrics (Segles XVIII-XX). Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana. 1993.
- Costa, F. *Antoni Franquesa i Sivilla, una nota biogràfica*. X Sessió d'Estudis Mataronins (20 de novembre de 1993). Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura. 1994.
- Costa, F. *El llibre de les famílies de Mataró*. 2017. Recuperat de <https://ia801606.us.archive.org/3/items/EIllibreDeLesFamiliesDeMataro/EI%20llibre%20de%20les%20families%20de%20Mataro.pdf>
- De Cos, Hipócrates. Sobre Aires, Aguas y Lugares. Revista Salud, Historia Y Sanidad On-Line, 2(1) 2007. Recuperat de <https://revistas.uptc.edu.co/index.php/shs/article/view/1806/1801>
- Franquesa i Sivilla, A. *Topografía Médica de Mataró y su zona*. Barcelona: Tipografía de J. Balmas Planas. 1899.
- Salicrú i Puig, Ramon (2006). Mataró carrer a carrer. Nomenclàtor de la ciutat. Mataró: Patronat Municipal de Cultura i Capgròs.
- Torres, B. Notas sobre la voz: una memoria de 1831. *Revista de Investigaciones en Técnica Vocal*, 2(2). pp. 34.39. 2014. Recuperat de <https://revistas.unlp.edu.ar/RITeV/article/view/2086/4337>
- Urteaga, L. Miseria, miasmas y microbios. Las topografías médicas y el estudio del medio ambiente en el siglo XIX. *Geo Crítica*. Cuadernos críticos de geografía humana. 5(29). 1980. Recuperat de <http://www.ub.edu/geocrit/geo29.htm>
- Vallribera i Puig, P. Les topografies mèdiques de la Reial Acadèmia de Medicina